

KÁLMÁN LAJOS EMLÉKIRATA

Kálmán (Kálmány) Lajos, Kálmány Ádám református lelkész és Mészöly Éva fiaként született 1797. augusztus 17-én Kenesén. Református teológiát végzett Pápán. 1817-ben közvitéz lett a 19. (Schwarzenberg) gyalogezredben, majd 1836-ban zászlósi rangot szerzett. 1844-ben főhadnagy lett a 4. helyőrségi zászlóaljnál a dalmáciai Spalatóban. 1848. június 13-án századossá nevezték ki a Pozsonyban szerveződő 4. honvédzászlóaljhoz. Később részt vett a délvidéki harcokban, ahol szeptember 21-én Szenttamás harmadik ostrománál megsebesült. Október 16-án őrnaggyá nevezték ki, 30-án pedig már a Szabolcs megyei 43. zászlóalj alakítója és parancsnoka lett Nyíregyházán. December közepétől csapattestével a felső-tiszai hadtest kötelékében szolgált. 1849 januárjában megbetegedett, ezért 26-án Nyíregyházáról „békebeosztásért” folyamodott. Február 20. és június 16. között Karcag térparancsnokaként működött, majd július 5-étől 24-éig Kunmadaras térparancsnoka lett. Az 1849. augusztus 13-ai szőlői fegyverletételnél esett fogságba. 1850. február 28-án Aradon tíz, március 14-én nyolc év várfogságra ítélték. 1852. július 18-án kegyelmet kapott. 1867–1868-ban Balassa Antal földbirtokos „vendége” volt Kápolnásnyéken. Kálmán tagja volt a Pest városi Honvédegyeletnek is.¹

Emlékiratának megírására az a felszólítás ösztönözte, amely *A Honvéd* magyar katonai hetilap 35. számában jelent meg. Ebben felszólítják az életben lévő törzs- és főtiszteket, hogy írják meg életrajzaikat és működésüket. Ezt tette 1870-ben Kálmán Lajos nyugalmazott honvéd őrnagy is 74 évesen. Az emlékiratban Kálmán – életrajzi állomásainak közlése után – részletesen kifejti az 1848–1849-es eseményekben tanúsított tevékenységét, szállíttatásukat Pozsonyból Komáromon, Budán, Mohácson és Zomboron keresztül Szenttamás alá és a szenttamási harcokban való részvételét, ahol megsebesült. Ezután Nyíregyházára került, ahol megalakították a 43. zászlóaljat, melynek legénységét 1848 decemberében Miskolc környékén szállásolták el, majd innen a felső-tiszai hadtest kötelékében Szikszón keresztül Nagyida felé, és végül Kassa alá vonultak. Az 1849. januári vereség után közli, hogy a továbbiakban térparancsnokként működött Karcagon, illetve Kunmadarason. Leírja a szőlői fegyverletételnél való részvételét, fogságát, majd szabadulását is.

A sajtó alá rendezés során az emlékiratban megfigyelhető korabeli és sajátos szóhasználatot meghagytam (például az *estve*, *setét*, *elhelyeztetés* stb.), de ahol indokoltnak találtam, a magyarázatot lábjegyzetben tüntettem fel. Ez vonatkozik a csekély számú idegen szavakra is. A szövegben gyakran előfordulnak rövidítések is, amelyeket szögletes zárójelbe írva egészítettem ki, de a dátumokban, időpontokban meghagytam (például a délután maradt du.). Olykor az érthetőség miatt a kéziratban lemaradt egy-egy betűt, számot is szögletes zárójelben tüntettem fel. A szerző többször használ két betűt egy helyett, ezt igyekeztem a mai helyesíráshoz igazítani (például Lehell huszárok helyett Lehel-huszárok). A rövid és hosszú magánhangzóknál az egyértelmű helyzetekben a mai

¹ Bona 2015. I. 346. o. A 43. honvédzászlóaljra lásd Kedves 1998. 141–168. o.

helyesírást vettem figyelembe (például hír helyett hírv), amelyet a kis- és nagybetűk esetében is alkalmaztam. A könnyebb érthetőség miatt a különírás, egybeírás eseteiben a mai helyesírás szabályaihoz igazítottam a szöveget. A központosítás esetében meghagytam az eredeti szöveget, csak a nagyon kirívó (zavaró) esetekben módosítottam a mai helyesírási szabályok szerint. Bizonyos települések neveit lábjegyzetben magyaráztam, elsősorban azokat, amelyek a feltüntetett néven nem léteznek (pl. Szina helyett Abaújszina).

Ez az emlékirat az 1848–49-es szabadságharc egyes hadi eseményeiről ad tájékoztatást, elsősorban a szenttamási és a Kassa mellettiokről.

FORRÁSKÖZLÉS

*Kálmán Lajos emlékirata*²

Igen tisztelt Úr!

A Honvéd magyar katonai hetilap 35. számában f[o]lyó é[v] septbr³1-sőről felszólítja Ön az életben lévő törzs- és főtiszt urakat életrajzaik és működéseik vázlatát összeállítandó műve tekintetéből Önnel közölni.

Ezen felhívásnak hódolva én is készítettem egy személyemet érdeklő naplókivonatot, melyet ha szíves lesz Ön elfogadni, köszönettel tartozom.

Ami az írást illeti, tulajdon kezem óvása lévén, vegye mint 74 éves embertől kitelhető szívesen.

Ha stylistika elleni vétséget kegyeskedik benne találni, azt kiigazítani könyörgök; egy 74 éves ember, bárha igyekszik is a jelennel élni, sok maradván rajta a múltból, nem mondhatja magát mindenben tökéletesnek.

Ami a tényeket illeti, azok változtatás[t] nem szenvedhetnek.

Hogy durva papírra írtam, azt is a kénytelenségnek tessék felróni; ugyanis féltem vékonyat választani, kezem reszketegsége és nehézsége miatt.

Magamat a világ előtt mutogatni nem céloim, hanem a történet érdekében a még ismeretlen tényeket világosságra hozni fő feladat.

Ha Önnek célba vett műve akármi módon akadályban ütköznék, és meg nem jelenhetne, kérem ezen kéziratot szívesen visszaküldeni.

Eddigél az íróvilágban nem léptem fel.

Vegye szíves üdvözetemet, aki vagyok Önnek híve.

Győr, september 19[1]870

Kálmán Lajos
nyugalm[azott] honv[éd] őrnagy

Köszönő levelet küldtem Pestről oct. 5-én 1870 Potemkin Ödön⁴

² OSzK Kt. fol. hung. 1368. Dudás Ödön: A magyar hadsereg 1848–1849-ben. fol. 186–203.

³ Szeptember.

⁴ Egervári Potemkin Ödön (1823–1895): színész, könyvtáros. Magyar Életrajzi Lexikon, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/e-e-7530E/egervari-potemkin-odon-75339/> (A letöltés időpontja: 2018. október 18.)

A Honvédek Könyve, Történelmi Adattár az 1848/9. évi magyar hadjáratból,⁵ szerkesztve Vahot Imre⁶ és Gánóczy Flóris⁷ által, sok olyat tartalmaz egyesektől, mi csak egyeseket érdekel. Nézeteit, észleleteit kinek-kinek leírni, tapasztalatait világosságra hozni, szép és szükséges, hogy a történet azok egybefoglalása által egy nagyszerű egészé tömörüljön.

Ezen oknál fogva hivatva érzem magamat, igénytelen véleményem szerint a 1848/9. évi hadjáratokbani alkalmaztatásom utáni tapasztalataimat és élményeimet, és kevés kitéréssel személyemet illetőleg köztudomásra hozni.

Születtem szegény szülőktől 1797. év august 17-én a kies Balaton mellett Kenesén. Atyám akkor ottani hely[ét] hitv[allású]⁸ lelkész volt. Tudományosan nevelt, 16-dik éves koromban már a pápai főiskolában a papi tudományok felszenteltjeként tógába öltöztem, büszke arra, hogy ily fiatal koromban a papi jelöltek közé felvettem. A tudományokban haladtam, történet-termesztan és a mathesis⁹ volt tanulmányaim kedveltebb tárgya, de gyakran és egész éjeken át foglalkoztam a tiltott, vagy inkább a fiatal tanulók idejét célszerűtlenül elrabló könyvek olvasásával; és ebből következett a szabad élet utáni vágy, az iskola falai mint kiállhatatlan fogda tűntek fel előttem. El is hagytam azt először 18 éves koromban – minden áron mérnökké akarván lenni – de mit atyám nem engedett, belőlem utódját akarván tenni, később 20 éves koromban ismét oda hagytam az iskolát, és 1817. nov[ember] 21. katonává lettem. Ennek okozója az anya mástóli üldöztetés.¹⁰

Az öntudat, hogy többre lettem volna a sorstól érdemes, megvolt bennem, de a katonasághoz vaskarokkal lettem kapcsolva, és így mindem tehetségemet megfeszítve igyekeztem új hivatásomnak megfelelni úgy, hogy kevés idő múlva kitűnő lettem a kitüntetettek között, és mégis 19 hosszú éveket kelle az alsóbb katonai fokozatokban őrmesterségig szolgálnom, hogy 1836. július 1-jén érdemesíttessem a zászlótartóságra (Fähnrich). Hány nem magyar lett annyi életéves korában tiszté? Úgy, de tudva van az o[sztrák] seregben a magyar születésűnek sorsa.

A 48-i események már engem a 4. várórségi cs[ászári] k[irályi] zászlóaljnál Spalotban mint legidősb főhadnagyot és segéd tisztet értek, akinek minden órában századosá kelle lennem.

Onnan tétettem át szolgálat útján V. Ferdinánd magyar király és o[sztrák] császár parancsa következtében a 4. honvéd zászlóaljhoz mint fokozatként legidősb százados. A 4. honv[éd] zászlóalj alakult Pozsonyban 1848. június hóban. Ide engem báró Baldacci¹¹ az akkori honvéd ügyekkel megbízott honv[éd] ezredes, júniusi 1-ei ranggal nevezett ki.

A 4. várórségi cs[ászári] k[irályi] zászlóaljnál az átadandók átadása után a Dalmát cs[ászári] k[irályi] katonai főkormány engedelmével július 18-án csakugyan megérkez-

⁵ Honvédek Könyve 1861.

⁶ Vahot Imre (1820–1879): szerkesztő, író, színműíró. Magyar Életrajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> (A letöltés időpontja: 2017. december 6.)

⁷ Gánóczy Flóris (1825-?): királyi tanácsos és közjegyző. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/g/g06329.htm>, (A letöltés időpontja: 2017. december 6.)

⁸ A szerző a helvét hitvallás alatt a református vallást érti.

⁹ Matematika.

¹⁰ Kálmán Lajos mostohaanyjáról van szó, aki valószínűleg elüldözte őt otthonról és ezért állt katonának.

¹¹ Baldacci Manó (Emánuel) báró (1807–1852): honvéd tábornok. *Bona* 2015. 110. o.

tem Pozsonyba Tóth Endre¹² főhadnagy barátommal (később alezredes). August 8-áig a zászlóaljhoz érkezett újoncokkal a gyakorlatokat legszorgalmasban tartottuk.

August 9-ére Komáromba rendeltettünk, holott azon nap este titokteljesen megérkezve a várbeli szolgálatot az ottan tanyázott o[sztrák] katonaságtól – és így az egész várat átvettük. Mertz¹³ o[sztrák] tábornok mint komáromi várparancsnok megütközött ugyan a mi fellépésünkben, de ellene nem szegülhetett, az o[sztrák] katonák egy zászlóalj kivételével mind kivonultak a várból. Mi minden nap gyakorlatokat tartottunk a vár udvarán, és Mertz tábornok csudálkozhatott, hogy mi német helyett magyar vezényszavakat használtunk.

Szászy János¹⁴ őrnagy zászlóaljunk parancsnoka august 14-én du. kapott egy miniszteri rendeletet, mely szerént a zászlóaljból egy osztálynak tüstént Zomborba kell indulni – szállítására Komárom alá egy gőzhajó rendeltetett.

Parancs szerént a 3. és 4. századnak kelle elmenni. Az elsőnek én, a másodiknak b[áró] Messzena István¹⁵ volt századosa. August 16-án teljes létszámmal, egészen felfegyverkezve, de az alsó ruha mellett csak foszlánnyal ellátva, hajóra szállottunk – a köpeyeknek való posztós ládáknak vittük magunkat.

Rendeletünk volt magunkat Budán a m[agyar] ministériumnál jelenteni, mi még a Pesten du. 1 órákor is ülésező országgyűlésben meg is történt, holott du. 3 óraig várakozásra és azután budáni megjelenésre kaptam Mészáros Lázár hadügyér¹⁶ úrtól parancsot: onnan az illető mihez tartási utasítást du. 6 órára megkapván, ugyanazon gőzösön, melyen jöttünk, tovább indultunk. Ercsibe este 7 órákor érkezve táplálkozás végett – mint akik egész napon át semmit sem ettünk – partra szállottunk: az ercsieknek szívessége által megvendégetelve – miért mindég hálás köszönettel emlékszem rájuk – este 8 órákor – mert csakis egy óra volt megengedve – elégedetten folytattuk dunai utunkat.

August 17. reggelre Mohácsra érkeztünk, ott a szénszükséglet rakodásáig megállapodtunk. 10 órákor de. pedig már Batina alá érkeztünk, ott kiszállottunk, néhány kocsit poggyásunk alá rendelve du. 1 órákor Bezdánba megérkeztünk.

Ezen napon Bezdánban maradtunk.

18-án reggel kocsikon Zomborba szállítottunk. Ott du. 2 órákor megérkezve már-már laktanyánkat rendezgettük, midőn Verbászról b[áró] Bechtold¹⁷ tábornoknak azon parancsa érkezett, hogy tüstént Verbászra induljunk, és pedig hogy utazásunk gyorsíttassék, az előfogati biztos ugyanakkor sürgöny által vett parancsot ad nekünk megkívántató előfogatok rögtöni kiállítása végett. Tehát 18-án este 7 órákor már a kocsikon ültünk, éjfélkor Ószivácon kocsikat váltottunk, s azokon 19-én reggel 7 órákor Újverbászon megérkeztünk, 8 órára pedig ugyanazon kocsikon, poggyásunkat Újverbászon őrizet alatt hagyva, Sz[ent]tamás alá az ostromlók sorába szállítottunk.

¹² Tóth András (1803 k. – ?): főhadnagy. A ranglétrán továbbhaladva 1849. július 16-ával alezredessé léptették elő. *Bona* 2015. 565. o.

¹³ Mertz, Friedrich Wilhelm von (1777–1857): altábornagy. *Schmidt-Brentano* 2007. 118. o.

¹⁴ Alszászi Szászy János (1796–1864): őrnagy. *Bona* 2015. 537. o.

¹⁵ Meszéna István báró (1825–1881): százados. 1848. október 1-jével őrnaggyá nevezték ki, 1869-ben honvéd alezredes, majd ezredes lett. *Bona* 2015. 417–418. o.

¹⁶ Pacséri Mészáros Lázár (1796–1858): vezérőrnagy és hadügyminiszter. 1849. április 15-én altábornaggyá léptették elő. *Bona* 2015. 135–136. o.

¹⁷ Bechtold Fülöp báró (1787–1862): altábornagy. *Bona* 2015. 613. o.

Ott megérkezve a Graf Károly[i] István¹⁸ vezérlete alatti nemzetőröket hátra hagyva, b[áró] Bakonyi¹⁹ ezredes vezénylete alatti Sándor 2. gyalogezred egy osztályához²⁰ csatlakoztunk Sz[ent]tamásnak átellenben kelet felől. Az ezredes úrral és több tisztekkel, köztök Querlonde²¹ akkori századossal – ki később honvéd ezredes és ügyünk hathatós, erélyes pártolója lett születésre nézve idegen létére – kezét szorítottunk.

Már Verbászra érkeztünk híre volt, hogy a Sándor ezred néhány bátrabbjai a sz[ent]tamási sáncokat meghágták;²² az ebbéli öröm mindnyájunkat buzdított, kedélyeinkre legnagyobb hatást gyakorolt, és ez okozta, hogy bár egész éjen át kocsin utazva, nyugtalanul, étlen-szomjan Verbászon alig megállva, a sz[ent]tamási ostromlók sorába szállítottuk magunkat, résztvevők a magyar seregre háromlandó dicsőségben, vagy segélyezésében, hogy Sz[ent]tamás bevételénél jelen legyünk, hogy a teendőkben mi is szerény erőnkhez képest befolyással lehessünk!

De mennyire lehagolt bennünket b[áró] Bakonyi ezredesnek sóhajok kíséretében elmondott beszéde:

„Igen is, úgymond, néhányan bátraim közül a sz[ent]tamási sáncokra felhatoltak, azokat a többiek már-már követni akarták, és ímé éppen azon pillanatban takarodót doboltat b[áró] Bechtold tábornok; ha szabad kezünk lett volna, már eddig urai volnánk Sz[ent]tamásnak.”

Akik Sz[ent]tamás sáncait meghágták, nem menekülhettek mindnyájan, közülök némelyek azokon belül kerestek menhelyet, ezek közül egy bátor altiszt estve meztelen magát a Béga csatornába vetve, mely Sz[ent]tamás alatt folyik, másnap menekült a kiskéri táborba, hol ruhával ellátva, kínos helyzetét (a golyózápor végett víz alatt kelle a csatornán áthatolni) elbeszélve, magát kipihenve, csak déltájban ért a verbászi táborban ezredéhez. A többi bátrakkal, kik a sz[ent]tamási sáncokban maradtak, hogy mi történt, nem tudni, de gyaníthatni, hogy azok a sáncokban uralkodó hatalmas szerbeknek áldozatul estek; ugyanis olyan nemzet, mely gyermekeket is képes gyilkolni, azokat, mint Sz[ent]tamásban megtörtént, az egyház (templom) falára szegezve, céltáblának lövésre használni nem iszonyodik, minden alávaló nemére a düh kifejezésének képes.

De térjünk a célra.

Folyt az ágyúzás mindkét oldalról még egy darabig.

Mintegy du. 2 órakor ismét dobszó hallatszik, mely által tudtul adatott, hogy haza mehetünk. Tehát mint a gyakorló téren.

Én elbúcsúztam az ezredestől, és több tisztektől; tenni való reánk nem kerülvén, helyben sorakoztunk, és a visszavonulást a sz[ent]tamási sáncokról utánunk bocsátott néhány golyóktól kivértetve megkezdtük, a Sándor ezred velünk volt osztálya pedig berekesztette. A Graf Károly[i] nemzetőrök, kik hátunk megett voltak, a közibük esett néhány ellenséges golyó által, árulást kiabálva, féktelenül szétfutva, mindenüket elszórva, jóval visszavonulásunk előtt elhagyták felállási helyöket; puskáik és poggyászaik közül némely

¹⁸ Károlyi István gróf (1797–1881): őrnagy. 1848 novemberében ezredessé nevezték ki. *Bona* 2015. 349. o.

¹⁹ Bakonyi Sándor báró (1805–1851): ezredes. 1848 októberében honvéd tábornokká léptették elő. *Bona* 2015. 109–110. o.

²⁰ Egy osztály két századból állt.

²¹ Querlonde du Hamel, Ferdinand (1811–1873): századkapitány. 1849 nyarán ezredessé léptették elő. *Bona* 2015. 484. o.

²² Megmázták.

darabokat embereim is szedtek fel. Ha már a nemzetőrök ily bátortalanok, mit lett volna mit csudálkozni, ha az én újoncaim között elő adta volna magát valami zavarodás; de ezek higgadt vérrrel megállottak felállítási helyünkön, hogy én, és még inkább Bakonyi ezredes úr csudálkozásunkat nem tudtuk eléggé kifejezni.

Visszamenve már nem messze Óverbászhoz jön velünk szemközt lóháton Bechtold tábornok egyedül, s egyszerű császári tábornoki ruhában. Én benne vezérünket felismerem, osztályomat felállítva neki tisztelegtem, tudtára adva, hogy kik vagyunk, hogy a tegnapi este Zomborban vett parancs következtében Újverbászson reggel meg sem állva, a térparancsnoknál számunkra rendelet nem lévén, siettünk a csatatérre, és most onnan térünk vissza; egyszersmind jelentve hogy köpenyeink nem lévén, nem volnánk képesek táborba szállani anélkül, hogy magunkat a megbetegedésnek ki ne tennénk. A tábornok tettünket helyeselve Óverbászoni beszállásoltatásunkat megparancsolta, maga pedig azon úton, melyen mi Sz[ent]tamás alól jöttünk, tova lovagolt.

Mi Óverbászson elhelyeztettünk.

Miért lovagolt Bechtold tábornok egyedül minden kíséret nélkül a Sz[ent]tamás felé vezető úton, és olyan későn? Sok gondolkozásra adott okot! Később megtudtuk, hogy ő majd minden nap Sz[ent]tamásra lovagol. Tehát az ok megtalálva, hogy miért veretett takarodót, nem akarta ugyanis, hogy a sz[ent]tamási sáncokba többen is behatoljanak, és a bevétel megtörténjen, ő is az osztrák malomra hajtván a vizet.

Ez volt első csatába létünk, melyben csak a létszámot szaporítottuk anélkül, hogy tennivalónk lett volna. De már az első fellépés árulóval ismertetett meg bennünket. Szívfájdalommal mondtuk el egymás közt baljóslatunkat. Ha az ellen, mely a bécsi kamarilla²³ által a szimeringi puskaporos laboratóriumból elidegenített töltvényekkel, melyeknek számára is itt-ott rá lehetne ismerni, nem nyert is ellenünk semmi tért, de nyert időt eleget megszilárdítani állását, dacolni fellépésünkkel, fittyet hányni megkettőztetett törekvésünknek, mellyel a kamarilla ellen kikeltünk. Ekkor még csakis úgy gondolkodtunk, hogy nekünk csakis a kamarillával gyúlt meg bajunk, hogy mi a rácokat legyőzve nyugodni mehetünk. Másképpen értettük a dolgot, midőn Jellačić²⁴ csász[ári] tábornoknak Zala–Somogy felőli bevonulását az országba, szeretett magyar hazánkba megértettük, midőn tudtunkra lett, hogy a pákozdi csata után meg Móga²⁵ tábornok lett áruló, 48 órai fegyverszünetre engedélyt adva az ellennek, és az elől visszahúzódvá ahelyett, hogy azt erőlyesen nyomta volna Fejérvárnál²⁶.

De ez a további időben szinte előjön. Térjünk vissza.

Mi auguszt 22-éig Óverbászson voltunk, akkor Szeth²⁷ ezredes – ugyanazon Szeth, ki mint osztrák tábornok, vette számba a hadifoglyokká lett honvéd tiszteket 1849-i auguszt 22-én Arad alatt – mint a honvéd seregek felett volt főfelügyelő, vizsgát tartott felettünk, és bennünket Újverbászra rendelt. Ekkor kezdtünk a kocsikra rakott puskapor

²³ Az uralkodó környezetében a kormányzás menetére döntő befolyással levő, nem hivatalos, a háttérből cselszövésekkel irányító titkos kör.

²⁴ Jellačić de Buzim, Joseph Graf von (1801–1859): altábornagy. 1849 márciusában táborszernaggyá neveztek ki. *Schmidt-Brentano* 2007. 79. o.

²⁵ Móga (Moga) János (1785–1861): altábornagy. *Bona* 2015. 136–137. o.

²⁶ Székesfehérvár.

²⁷ Széth (Szeth) János (1796–1865): ezredes. 1848. szeptember 10-én leköszönt és Bécsbe távozott. Decembertől részt vett a Magyarország elleni hadjáratban. Nyugalmozott altábornagyként halt meg. *Bona* 2015. 544. o.

– töltvény – golyó készletnél örködni századonként. A köpenyek nyakra-főre varrattak, hogy az éjek hűvössége szülte betegségeket a lehetőségig kikerüljük.

Néhány nap múlt így el. Egyszer történetesen századommal a szolgálatból felváltva újverbázi szállásunkra menendők találkoztunk Bechtold tábornokkal, ő a kocsin a tábort elhagyandó Budapestre utazott. Ez tehát sejtette, hogy álarca levonatott.²⁸

A vezérek egymást váltották. Végre 20. septbr.-ben ismét kirendeltettünk Sz[ent]tamás ostromára Mészáros Lázár tábornok hadügyér vezérlete alatt.

A sürgés-forgás, a készülődés sok időt igényelt. Végre 21-ére virradóra oly korán megindultunk az Óverbász alatti táborból, hogy reggelre még setéttel megérkeztünk a sz[ent] tamási sáncok alatt. Elöl ment egy székely zászlóalj,²⁹ utána az ágyúk, azok után a Sándor gyalogságnak egy zászlóalja,³⁰ ahhoz csatlakozott az én századom is – 4-dik századunk a puskaporos kocsinál őrizetül hátra maradt. A székelyek a sáncok alá mentek észrevétlen, és már készültek a sáncokra felhágni, imé 3 ágyúlovés a sáncokból tudatja, hogy a sáncbeliek észrevették otlétünket. Mi még mindég csendesen voltunk, de a szerbek nem tűrhetvén a székelyek közellétét, azokra apró puskákból pokoli tüzelést kezdettek. Ekkorra egészen megvirradt, de a nap felkelténél oly setét köd támadt, hogy néhány lépésnyire alig lehet a tárgyakat megkülönböztetni, és így a fegyver- és ágyúropogásoknak meg kelle egy időre szűnni. Már lehetett reggeli 7 óra, midőn a nap sugarai a ködöt átvilágítva elszélesztették, akkor megkezdődött a sáncok megtámadása részünkről minden oldalról, és azoknak elszánt oltalmazása a szerbek részéről úgyannyira, hogy a sáncokat körülövedző vízárkokig előnyomult székelyeknek, a nagy tüzelést ki nem állhatván, viszsza kelle húzódni.

Mi a sáncok keleti oldaláni magaslaton voltunk, mintegy 400 lépésnyire felállítva úgy, hogy a sáncbelieknek minden mozdulatait láttuk. A székely zászlóalj visszahúzódása után az én századom lett azon árokba rendelve, mely a sáncnak irányában volt valaha ásva, a sáncon mutatkozó szerbekre egyes lövéseket teendők, a magaslaton felállított ágyúütegeből pedig fejünk felett folytonos tüzelés volt Sz[ent]tamásra, házak gyúltak ki, az azokat oltók között nagy jajgatás hallatszott, mert az odaszállt golyók a tűzoltókban sok kárt tettek, úgyhogy az oltással is felhagytak. Az én századom felállítási helyéről igen jól célozva magokat a sáncon mutatók közül többeket lelőtt, én magam a legénység elhelyeztetése után, hogy mindent láthassak, az árokparton járkáltam a lövésirányt mutogatva, egyeseket a lövésre nógatva, és így foglalkozva észrevettem, mikor a Jovics-tanya felőli vég-sánc-telepből egy 6 fontos ágyúgolyó horzsolólag érintve földre terített, azon pillanatban, midőn még a földön feküdtem, jött éppen onnan egy kartács, és mellettem néhány lépésnyire szórta szét öldöklő golyóit; az átellenbőli sáncból pedig vagy 12 várpuska 28 latos golyói röpködtek felém, melyek reám irányozvák, ha történetesen a 6 fontos földhöz nem csap, nagyon össze vagyok lövöldözve. Én eleinte nagyobb sebesülést gondoltam, alig tudtam felkelni, jobb kezem igen feldagadt, és vissza kelle mennem; a történetet

²⁸ A korabeli közvélemény egy része árulással gyanúsította, amit az országgyűlés 1848. augusztus 21-ei ülésén ki is mondtak. *Bona* 2015. 613. o.

²⁹ A harmadik szenttamási ütközet leírásai meglehetősen zavarosak, a támadó hadoszlopok összetétele nem állapítható meg belőlük. A Kálmán által említett alakulat nagy valószínűséggel a 14. (1. székely) határőrezred 1. zászlóalja lehetett. Lásd erre Papp Vilmos levelét barátjához. Óverbász, 1848. szeptember 24. Magyar fordításban közli: *Kedves* 2008. 129–132. o.

³⁰ A 2. (Sándor) gyalogezred egy zászlóalja.

Mészáros tábornok vezérnek, akinek szeme előtt történt, elbeszéltem, de ő, aki előtt alig 200 lépésnyire voltam, maga is látta esésemet és felkelésemet. Megjegyzendő, hogy báró Stein³¹ akkor tábornoki segédszázados is Mészáros oldalánál állott, és még ő elcéskedett,³² itt nem lödöznek, úgymond, porcelán golyókkal, mindenik fél úgy, amint tud, árt a másikkal, menj és gyógyítsd magadat. A vezérletet századom felett a főhadnagyra bízva, az orvoshoz hátra mentem, és így kocsin szállásomra. A contusio³³ által okozott daganat nagy volt, annak lappadásáig³⁴ jobb karomat használni nem tudtam, úgyvan kelle maradnom; de hála jó orvosomnak október 1-jére meglappadt, a seb nem volt nagy, azzal nem is gondoltam; október 2-án Eder³⁵ tábornoknál szolgálatkészen jelentettem magamat, és Kiskérre az ott összevessített zászlóaljhoz mentem, annak parancsnokságát – mint legidősb százados, őrnagy nem volt – átvettem, mit is november 3-áig folytattam. Ekkor Budapestre mentem magamat a Honvédelmi Bizottmányánál jelentendő, mely által a 43. zászlóalj alapításával Nyíregyházán, mint őrnagynak kinevezett, voltam megbízva.

Búcsút vettem tehát a 4. hon[véd] zászlóaljtól, hol kedves bajtársakat kelle elhagynom, mert a kirívó nepotismus³⁶ uralma következtében az utánami százados báró Meszéna István neveztetett ki a 4. honvéd zászlóalj őrnagynak, és én mint akkori zászlóaljparancsnok mellőzve lettem, mit fájlalva Eder tábornok felhatalmazásával Budapestre mentem, de már ott megjelenésemkor a Bizottmány hibájául jóváteendő – október 16-i ranggal a november 3-i *Közlönyben* a 43. Nyíregyházán alakítandó szabolcsi zászlóaljhoz őrnagynak kinevezett, mit én csak november 7-én tudtam meg, és teendőimet végezve november 11-én – azon reggelen, melyen éppen Pesten Behm³⁷ tábornok ellen merénylet követtetett el – Szolnokig vaspályán, onnan Töröksz[ent]miklóson, Karcagon, Újvároson³⁸ át Nyíregyházára utaztam. Ezen hónap a legnedvesebb lévén gyorsan haladni nem lehetett, tehát csak 14-én estve érkeztem Nyíregyházára. Ott Fanyar³⁹, Kralovánszky⁴⁰ főhadnagyokat és több őrmestereket, kik más zászlóaljtól voltak ide kinevezve. Másnap Nagykállóba a Szabolcs megyei főispán Graf Degenfeld Imre⁴¹ úrhoz átrándulva megtudtam, hogy a zászlóaljhozi újonckiallítás megkezdődött, miszerént már néhány nap alatt 400, azután ismét 400, és 22-én 600 újonc érkezett, ezek közül 200 a huszárokhoz osztott be: a ruha Nagykállóban Kállay⁴² alispán úr felügyelete alatt készült, és már december 22-éig a századok között kiosztatott. A mindennapi fegyver nélküli gyakorlatokat

³¹ Stein, Maximilian (Miksa) báró (1814–1858): főszázados. 1849 márciusában ezredes, és a Tábornoki (Vezérkari) osztály főnöke lett a hadügyminisztériumban. Kossuth Vidinben tábornokká léptette elő, majd vezérőrnagy lett a török hadseregben. *Bona* 2015. 522–523. o.

³² Élceskedett, tréfálkozott.

³³ Zúzódás.

³⁴ Lohad, duzzadtsága megszűnik.

³⁵ Eder von Eichenhain, Friedrich (1782 – ?): vezérőrnagy. *Bona* 2015. 118. o.

³⁶ Olyan igazságtalan pártfogás, melyben a befolyással bíró emberek közhivatalok, állások, méltóságok elnyerésénél az érdem és képesség mellőzésével rokonaikat és családbelieket részesítik előnyben.

³⁷ Bem, József (1794–1850): honvéd tábornok. 1849. április 3-ával altábornaggyá léptették elő. *Bona* 2015. 111–112. o.

³⁸ Balmazújváros.

³⁹ Fanyar (1848-ig Szauer, Sauer) Lajos (1809–1882): hadnagy. 1849 februárjában századosná neveztek ki. *Bona* 2008. 328–329. o.

⁴⁰ Kralovánszky András (1783–1863): százados. 1849 májusában őrnaggyá neveztek ki. *Bona* 2015. 379. o.

⁴¹ Degenfeld Imre gróf (1810-1883): Szabolcs megye főispánja. *Kempelen* 1931. 65. o.; *Nagy* 1858. 271. o.

⁴² Nagykállói Kállay Emánuel (Manó) (1814–1886): 1848/49-ben Szabolcs megye alispánja volt. Később – állítólag – őrnagy lett Szabolcs megye nemzetőrségénél. *Bona* 2000. 424–425. o.

nem említem, a tisztek lelkes honfiak, az altisztek pedig mind önkéntesek voltak, kik szinte buzgólkodtak ügyünk mellett, és így a fegyelem, éberség minden lehető kihágások felett rendkívüli volt, örömmel állottam soraik előtt, de a fegyverhiány aggodalommal töltött el, irtam mindenfelé, a hadügyéséghez, raktárokhoz, egy századost el is küldöttem Budapestre, de az, mint a Nőé hollója nem tért vissza többé – ez volt Földváry Mihály⁴³ – mindhiába. Így telt el december 16-áig az idő. Ekkor vettem Behm táitól[sic!]⁴⁴ egy Erdélybe meghívó parancsot, mit a hadügyéségnek tudtul adva már 18-án indulni akartam, de onnan azon ellenrendeletet vettem, hogy zászlóaljammal Miskolcra menjek, minek következtében már december 22-én Geszthelyen,⁴⁵ Csanálon⁴⁶ és Ongán Miskolchoz közel voltunk beszállásolva. A törzstiszti állomás Geszthely. December 24-én Mészáros tábornoknál magamat jelentendő Miskolcra mentem, ott a pénztárból magamat a szükséges pénzzel elláttam, és így teendőimet végezve ismét visszamentem december 26-án estve állomásomra. Tisztjeim és az ottaniak kíváncsiságokat kielégíteni nem tudtam, mert Miskolcon mit se hallottam. Az est víg kedéllyel fűszerezve telt el, és mintha előérzetünk sugallta volna, hogy az a holnapot is kárpótolni hivatott, majd éjfél is együtt talált bennünket: ekkor szétoszlottunk, ki-ki nyughelyét kereste, de mily nagy volt csodánk, midőn egy óra múlva Mészáros hadvezérnek egy parancsa érkezik, melyben meghagyatik, hogy holnap, azaz december 27-én⁴⁷ reggeli 7 órára a szikszói magaslatokon kell zászlóaljunknak megjelenni. A rendelkezés, hogy a távolabbi Csanálon beszállásolt osztály Geszthelyen csatlakozzék az ottani osztályhoz, az Ongán szállásoló pedig a kirendelt helyre egyenesen induljon, megtétetett, és így rendelkezve reggeli 5-6 óra között már úton voltunk.

7 órára a kirendelt helyre megérkezve a zászlóalj rendbe állott az országúton, és imé jön Mészáros hadvezér, és látja, hogy a zászlóaljnak nincs 84 rossz fegyverénél több, azokat maradni parancsolja, a többieket Miskolcra küldi fegyverekért. Századosaim elmentek, én egyedül maradtam a 84 fegyveressel az országúton. Az idő borús, hideg, ködös, a föld kevés hóval fedett. Kevés idő vártatva jöttek több zászlóalj, közöttök a 42. és 27.⁴⁸ számúak, a Lehel-huszárok,⁴⁹ néhány Vilmos-husár⁵⁰ és 10 ágyú. Előre az ágyúkkal – hangzott egyszerre. Azok alighogy felállítottak a vezér által kiszemelt helyre a magaslat oldalán az országúthoz közel, és imé megdördül a szikszói házak közül egy ellenséges ágyú, és golyója az országúton éppen hozzánk hatol, kárt nem okozva, azt követte több és több a házak közül kibontakozva, melyek számra 12-en Szikszó előtt ellenünk felállítottak. Szikszó minden felénk nyíló utcáiból özönlött ki a lovasság és gyalogság, mit mi pusztá szemmel is jól láthatánk. Részünkről az ágyúkra, lovasságra és gyalogságra szórattak jól irányozva a golyók úgy, hogy a lovasság helyén nem tudott megállani. A Lehel-huszárok jobbra a síkságon voltak felállítva, de az ellen golyóitól sokat szenvedtek, azért is többször rohamot kísértettek meg, de mindannyiszor sikertelen. Balszárnyunk

⁴³ Tancsi Földváry Mihály (1826–1908): főhadnagy. 1849 januárjában századossá léptették elő. *Bona* 2008. 362. o.

⁴⁴ Bem apó.

⁴⁵ Gesztely (Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

⁴⁶ Ma Újcsanáros (Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

⁴⁷ A helyes dátum: december 28.

⁴⁸ Helyesen 26. zászlóalj.

⁴⁹ 14. (Lehel) huszárezredből.

⁵⁰ 10. (Vilmos) huszárezredből.

egy kis ritka erdő által takarva volt, és így az ellen nem tudhatta balszárnyunk ottlétét – oda irányoz egy pár zászlóaljából álló csapatot, hogy azt elfoglalja, de a mi balszárnyunk őket hathatósan visszavetette, üldözni nem merte, mert itt lovasság nem volt. Ez megtörténvén, mi többé helyünket nem változtattuk, az ellen pedig nem mert bennünket megtámadni. Ily helyzetben csak az ágyúk használtattak az ágyúk, lovasság ellen; a lovasság sok veszteségét láttuk az ellenségénél. Az ellenség ágyúi már 3-4 óra között estve visszavonultak Szikszóba, mi pedig Miskolc felé. Én parancsot kaptam Ongán előőrson maradni zászlóaljjal, néhány huszárral és 6 ágyúval. Ott megérkezve már zászlóaljam lándzsákkal és más ily nemű nem löfegyverekkel ellátva ott volt, az előőrség századosaim által már rendezve volt, azt és az ágyúk felállítását megvizsgálva, a napi éhséget, hideget felejtendő kijelelt szállásomra az urasági házba mentem; és ímé, éjfélnem ismét megjelenik egy huszár Mészáros hadvezér parancsával, hogy decbr.⁵¹ 29-én Miskolc alatt kell reggeli 8 órára megjelenni. Ekkor a zászlóalj együtt lévén csak indulót kelle doboltatni, mi reggel 6 órakor meg is történt. Zsolcán⁵² 7 órakor megérkezve láttuk és bámultuk, hogy az ottani vizeken lévő hidak fel vannak égetve, és még égnek is, tehát nekünk a jégen kelle átvonulnunk. Miskolc alatt a csatarendben a városhoz közel eső tért kelle zászlóaljunknak elfoglalni, ez volt egyszersmind a legmagasb tér; innen láttuk, hogy az ellen lovasai közül egyesek az általunk elhagyott szikszói magaslaton mutatkoznak, mit Mészáros hadvezérnek tudtul is adtunk, de a távolság miatt azoknak üldözése elmaradt. A reggel elfoglalt állásban vesztegettünk tehát egész du. 3 óráig, akkor parancs jő, hogy a 43. zászlóalj 6 ágyúval, és egy osztály huszárral Zsolcán előőrsi szolgálatot tesz, a többiek pedig Miskolcra és a közel fekvő falvakban töltik az éjt – hogy másnap mi történik, meg lesz rendelet által küldve. A lövöldözés keményen, agyonlövetés büntetése alatt, el volt tiltva, és mégis zászlóaljamból azon pillanatban, midőn Mészáros hadvezér előtt el kelle léptetni, három egyén a légbe kisütötte fegyverét; erre vizsgálat rendeltetett oly szigorral, hogy ha én a tetteseket ki nem tudom puhatolni, én leszek legkeményebben büntetve – de ezen fenyegetődés semmi következtést sem vont maga után. Zsolcán csakhamar megérkezve, az első és második század előőrségre lett a hóval borított szántóföldre, a Szikszó felé vezető országút mellé felállítva, szalmával és fával jól ellátva – 6 ágyú a Szikszó felőli kijárásokra kettesével kiállítva –, a közeli házak adtak szállást a tüzérségnek és lovaiknak – a lovasság, lovaik nyeregben, a vendégfogadó felszerében⁵³ úgy elhelyezve, hogy azok az előőrskön túl a szikszói magaslatokig erős őrzásokat tettek. Én tisztjeimmel, kik szolgálatban nem voltak, a Fáy kastélyba rendeltettünk éji szállásra. Ott megérkezve, és mindennel ellátva, már én visszavonultam a napi fáradalmat kinyugvandó, és ímé jelentés tétetik, hogy egy fiatal polgártárs kíván velem sürgős ügyben beszélni; én öt tüstént fogadtam, aki beszédét így kezdé: Én a szikszói lelkész úr küldöttje vagyok, és annak bizonyágául hozom ezen egyház kulcsát is; „a lelkész úr tudatja, hogy a csátiak⁵⁴ Schlik⁵⁵ tábornok parancsára estve 9 órakor megkezdették a visszavonulást Forró felé.” Én a fiatal embert szemmel tartottam, míg rövid jelentését elmondá, azután kértem tőle,

⁵¹ December.

⁵² Ma Felsőzsolca (Borsod-Abaúj-Zemplén megye).

⁵³ Fészerében.

⁵⁴ Mezőcsátiak (Borsod-Abaúj-Zemplén megyei).

⁵⁵ Schlik zu Bassano und Weisskirchen, Franz Anton Heinrich Graf von (1789–1862); altábornagy. 1849 szeptemberétől lovassági tábornokká nevezték ki. *Schmidt-Brentano* 2007. 63. o.

hogy nemde meg akar bennünket csalni, mint az ellenség bérence? „Attól ne féljenek, úgymond, én jobb hazafinak tartom magamat, hogy sem azokat megcsalni akarnám, kik hazámért harcolnak.” Hát el merne-é menni Miskolcra tábornokunkhoz, és ugyanazt neki is, mint nekem, megmondani? Kérdém tőle. „Igenis, felele, ahova tetszik küldeni, szívesen megyek.” Ezzel egy rövid jelentést a hadvezérnek írva, és a templom kulcsát bepecsételve, egy huszárt adtam kíséretéül Miskolcra.⁵⁶ Ezek már 12 órakor ott megérkezettek, és a hadvezérrel beszélhettek, mert Dessewffy⁵⁷ ezredes tüstént hozzám jött, ki már a huszárok tanyáján voltam, a csalódástól tartva megkettőztetett figyelmet fordítottam az őrzőparancsokra. De reggelig bennünket semmi sem háborított, akkor pedig már kémek is tudtul adták Schliknek visszavonulását; sőt, a szikszóiak egy őrmestert és néhány közlegényt, mint a császári hátráló seregtől hátramaradtakat elfogtak, és mint foglyokat mutatták be őket a már 29-én⁵⁸ 7 órakor reggel Zsolcára érkezett Mészáros hadvezérnek, ki is intézkedéseinkkel megelégedett, de midőn az ellen utáni küldést megemlítettem, nem helyeselte: majd felkeressük mi ötöt, úgymond, ha neki nem tetszett bennünket felkeresni.

December 29.⁵⁹ nyugidó – a céllovásra volt fordítandó, mi is tehát a 84 fegyverből egy partba lövöldöztünk, cél nélkül, csak hogy gyakorolja magát a fiatalság.

December 30-án⁶⁰ reggel egy csapat a hegyek közé volt rendelve Kassa felé, mi pedig a többiek Zsolcán összeállítva reggel 8 órakor Szikszó felé indultunk, ott megérkezve, beszállásoltattunk, az ágyúk a Forró felé vezető országút melletti síkra voltak kiállítva, a tüzérek, lovaik és az ágyúfedezet a közel levő majorban elszállásolva. Rám ruháztatott a napi felügyelet. Komoly setét hideg idő, az országúton nagy por, mellette a föld hóval fedve, napfény nem látható. Szikszón sokan együtt étkeztünk, én is Mészáros hadvezér meghívása mellett. Hallgatagság a táblánál, csak egy körülmény foglaltat bennünket. A vendéglős egyik közlünk elbeszélte, hogy Schliknek két tisztje ennek előtte négy nappal érkezett vissza huszáregyenruhában Budapestről, való hogy azok mint kémek utaztak, és mintegy a karácsoni ünnepek előtt lehettek Pesten. Hogy az hihető, megtetszik Schliknek idáigi előnyomulásából, hanem hogy innen visszavonult, annak okát abba véltük találhatni, hogy kémjei még ekkor az egész vonalt őrizet nélkül üresen találták, most pedig nagy ellentállást látott, mellyel mérközni tartózkodott.

December 31-én⁶¹ reggel elindultunk és Forróra érve egy rész ott szállásoltatott be, sokaknak pedig a közeli falvakban kelle szállást keresni.

1849. január 1-jén⁶² mi, kik Forrón és közelében voltunk, kétfelé oszlottunk, egy felekezet Mészáros hadvezér alatt Szina⁶³ felé, a másik Pulszky⁶⁴ ezredes alatt – ehhez tartoztam zászlóaljammal együtt én is – Nagyida felé vettük utunkat, és estvére Pány⁶⁵ (Vay

⁵⁶ A 43. honvédszászlóalj parancsnokságának (Kálmán Lajos őrnagy) jelentése a hadtestparancsnokságnak. Lásd *Dér – Hajagos* 2002. 218. o.

⁵⁷ Cserneki és tarkeői Dessewffy Arisztid (1802–1849): alezredes. 1849 júniusában vezérőrnaggyá nevezték ki. *Bona* 2015. 117. o.

⁵⁸ A helyes dátum: december 30.

⁵⁹ A helyes dátum: december 30.

⁶⁰ A helyes dátum: december 31.

⁶¹ A helyes dátum: január 1.

⁶² A helyes dátum: január 2.

⁶³ Ma Seňa (Abaújszina), Szlovákia.

⁶⁴ Csélfalvi Pulszky Sándor (1804–1849): ezredes. *Bona* 2015. 481. o.

⁶⁵ Pány település (ma Paňovce, Szlovákia).

birtok) faluban érkezünk. Ott megháltunk. Kassához közellétünk miatt nagy elővigyázat szükségeltett, hogy észrevétlen meg ne támadtassunk. Azonban az éj elmúlt anélkül, hogy háborgattunk volna.

Január 2.⁶⁶ a legénység ellátva étellel és itallal reggel 10 órakor kiállítottatott a Kassa felé való részén a falunak egy háborított síkságon. Ágyúzás hallatszott a hegyek felől, melyek a hangot kétszeresen visszaverték, okát gondoltuk, de egyszersmind baljóslatúlag mindjárt gyanítottuk, hogy a Sz[ent]péter felé a hegyek közé kiküldött seregünk egy része az ellenséggel ütközik,⁶⁷ és ha az vesz, mi is hiába fáradunk Kassa alá. Úgy is lett. De. 11 órakor érkezik Szináról parancs az előnyomulásra; mi mentünk amerre vezetettünk, hegyen, völgyön, torony irányában. Az idő hideg, setét, hűvös, a tárgyakat néhány lépésre is alig lehet megkülönböztetni. Lehetett már du. 1. óra, mikor a Hernád partra értünk, azt befagyva, zúzzal és hóval fedve találtuk, azon az ágyúkat átsegítettük, és magunk is átmenve, és néhány száz lépést előbbre haladva, állást foglaltunk, és ímé az ellen rakétái közibünk röppennek, mit természetes rémülés követett. Azon zászlóalj⁶⁸ – nem tudom melyik számú – mely a kassai temetőben felállított rakéta üteggel szemben állott, ahelyett, hogy azt megtámadta volna, elfutott, és annak kárhozatos példáját követték a borsodi önkéntesek, ezeket az én zászlóaljamat öt szakasza. Én az első századnál a jobbszárnyon állottam, és nem tudtam, hátam megett mi történt. Egy borsodi önkéntes tisztnek megkérésére visszatekintek, és borzadva látom elhagyatásomat. Ekkor a századosnak mondva, hogy a hátravonulást fedezze, szégyenelve magamat visszaballagtam én is; a Hernád jegén találtam segédemet, ki a kesztyűmön át szivárgó vér csurgását észrevette. Megsebesültem.

Kassa alatti felállítatásunk, amennyire tudom, a balszárnyon egy üteg ágyú, annál Mészáros mint vezér, és néhány huszár, azoktól jobbra a 43. zászlóalj, attól jobbra a borsodi önkéntesek, azoktól jobbra egy nem tudom hányadik számú zászlóalj⁶⁹, a röppentyű ellenséges ütegek átellenben, mely ha azon üteget megtámadja, a győzödelem bizonyosan a mi részünkön van; de jobb volt elszaladni, ezáltal a többiekre is rossz befolyást gyakorolni, és így a gyalázatnak magával együtt az egészet feláldozni. A legszélső jobbszárnyon voltak a lengyelek,⁷⁰ azok védték magokat lelkesen, de a túlnyomó erőnek engedni kellett, és így a gönci hegyek közé menekültek. A miéink egy ágyú és néhány halott vesztéssel húzódtak vissza Miskolcra.

Itt megpendítettett annak törvény elé állítása, aki oka volt a kudarcnak, de csakhamar elhallgatott azon hír.

Ha Mészáros hadvezér tartalékot hagy hátra, a futókat feltartóztatja, a bomlott rendet helyreállítja, és így a kudarcot elhárítja. Neki mint vezérnek nem egy hely tüzetett ki, az ő feladata az egész vonalrai felügyelet. Ő a zászlóaljunkat minden útmutatás nélkül a sorsra bízta, nem gondolván meg, hogy egy ember csakis egy helyen működhetik. Én elől

⁶⁶ A helyes dátum: január 4.

⁶⁷ Az 1849. január 4-ei kassai ütközetben a Felső-tiszai hadtest vereséget szenvedett a Schlik-hadtesttől. *Hermann* 2004. 142. o.

⁶⁸ A 42. honvédszászlóalj a centrumának megfutamodása és a röppentyű-üteg hatásos működése következtében visszavonult. *Dér* 2015. 44. o.

⁶⁹ 42. honvédszászlóalj.

⁷⁰ A jobbszárny féldandár Rembowski őrnagy parancsnoksága alatt, amelyhez a 26. honvédszászlóalj két százada és a lengyel légió két százada tartozott. *Dér* 2015. 40. o.

voltam az első századom jobbszárnyán, tehát nem lehettem ugyanazon időben hátul is, de egy tartalék minden futót feltartóztat, rendre utasít. A vád tehát a vezérletet illeti. Annak kellett volna nyomatékot adni a rakétaúteg elfoglalására is, és a győzelem bizonyos. Meg kellett volna neki a gyakorlatlan újonc sereggel, bár fegyver hiányában volt, erkölcsi erejét ismertetni, mutatni, mint azt későbbben Branyiszkónál és egyébütt több halhatlan vezéreink tették. A vezéri személyes bátorság ügyes vezénylet nélkül még soha csudát nem tett, annyival kevésbé csatát nyerni a lehetőség sorába nem tartozik.

Én búsan sebesülve – lovaimmal a legényem elillant – gyalog Szina felé ballagtam segédemmel, míg az országútra értünk, ott többen csatlakoztak hozzánk, míg nem este 10 órakor Szinán megérkeztünk. Szemere Bertalan⁷¹ miniszternek elbeszéltük a legelső háznál csúf szétfutásunkat, ő ezt nem akarta hinni, de fájdalom! Az utánunk érkező Mészáros hadvezér bizonyította azt.

Én egy hely után néztem, hol sebemet beköttessem, és ímé egy polgár házban, hova bementem, találtam orvosomra, ki contusiomat megnézve, a vért lemosva, azt bekötötte. A bal könyökem csúcсарól volt a bőr lehorzsolvát [sic!]

Január 3.⁷² Forróra,

Január 4.⁷³ Miskolcra mentünk mint szétmállott sereg. Én testben, lélekben betegen ágyban feküdtem, és mihelyt annyira üdültem, hogy kocsira ülhettem, hadvezéri engedelem mellett Nyíregyházára mentem magamat orvosoltatandó. Ott betegeskedtem február 10-éig, akkor Debrecenbe mentem, honnan még mindég szenvedő állapotban Karcagra tétettem át térparancsnoknak. Ott az őrmesterek már-már egy zászlóaljot akartak a tulajdonképpen már zászlóaljaikhoz tartozó egyénekből alakítani, de én azokat felügyelet alatt tulajdon hadtesteikhez küldöttem, miáltal a botrány elhárított, és több egyezernél zászlóaljához visszatért. Ez által Karcag kitisztult. A még hátramaradt 700 beteg kényelmesen elhelyeztetett, és jól ápoltatott. Így működtem ott június 15-ig, amidőn hadügyér-ségi engedelem mellett a budai fürdőket használandó Budapestre mentem; de már július első napjaiban ismét Szolnokon át Korponay⁷⁴ ezredessel a Kunságban népfelkelést rendezendő Kunhegyesen át Madarasra mentem, és a Kunhegyes-Madarasi felkelő kunokkal Nagyivánnál Debrecen és Hortobágy felől állomást foglaltam az oda érkezett orosz sereg ellen, mely onnan Tokajon át vissza is vonult, de csakhamar visszafordult és bennünket Tiszafürednél visszanyomott. Két haszontalan ágyúval és rendetlen, fegyvertelen, felkelő néppel feltartóztatni csak néhány óráig lehet az ellent, mely túlnyomó erővel és nagyszámú ágyúval támadott meg bennünket. Tehát a Hortobágyon át visszahúzódunk néhány honvéddel – a felkelő kunok mind szétfutottak.

Nekem semmi teendőm sem maradt, miután a felkelő kunok elhagytak, de azokkal demonstrálni úgyszem lehetett volna, fegyverük nem lévén. Én tehát Debrecenbe mentem, és ott vártam be Korponay ezredet, ki is ott megérkezve azon rendeletet adta, hogy Karcagra menjek vissza, és a népfelkelést kísértsem meg újra.

⁷¹ Szemere Bertalan (1812–1869): politikus, miniszterelnök, író.

⁷² A helyes dátum: január 5.

⁷³ A helyes dátum: január 6.

⁷⁴ Komonkai Korponay János (1819–1881): ezredes. *Bona* 2015. 370. o.

Odasiettem, küldetésem okát elmondtam, de az előljárási kiküldött kémjei által tudósítva, hogy Szolnoknál és Töröksz[ent]miklósánál az osztrákok állanak, Debrecennél az oroszok csatát nyertek, megtagadta tőlem a népfelkelési felhívást.

Ennek következtében én Túrkevény, Dévaványán, Füzesgyarmaton át, hol mindenütt átvonuló beteg ápoldákkal találkoztam, Nagysándor⁷⁵ tábornok Debrecennél szétvert serege⁷⁶ között Nagyváradra mentem, ott Korponay ezredet találva haszontalan eredménytelen kiküldetési utamat elbeszéltem, mire ő a hadügyészségnek azon rendeletét közölte velem, hogy tüstént Aradra siessék.

Augusztus 8-án Aradra érkezve küldetésemről jelentést tettem Aulich⁷⁷ tábornok hadügyérnél, kitől is más rendeltetésre várakozni vettem parancsot.

Ekkor mutatták meg a hadügyi irodában alezredesi diplomámat, mely a kihirdetésre várt.

Augusztus 9-én Arad alá megérkezett Görgey A[rtúr]⁷⁸ tábora.

Augusztus 11.⁷⁹ ütközött Nagysándor Schlik cs[ászári] tábornokkal Újaradon kívül. Akkor volt a temesvári csata is.

Ugyanazon napon utazott el a leköszönt magyar ministerium is Aradról. Kossuth Lajos⁸⁰ 12-én Világosról⁸¹ folytatta útját önként vállalt számkivetésébe, honnan még mindig várjuk visszajöttét.

Ugyan 11-én indult Görgey hadserege Világos felé a fegyver letétetve – azzal én is. 12-én előértekezetet tartott Görgey az orosz vezérrel.

Augusztus 13-án megtörtént a Szőlősi malomnál azon szívrepesztő fegyverletétel, melynek szemtanújának lenni kárhóztatott engemet is balsorsom. Ekkor történtek azon jelenetek, melyek Görgey honáruól lelkét – ha van – mindörökké nyugtalaníthatják. Egyik először kedves lovát, azután magát lövi pisztolyába[l] agyon. A másik szomorú beszédet tart vezénylete alatti osztályának, sírva fakad, és pisztolyát előrántva lovon ülve föbe lövi magát, mire a ló sebes[en] vágatva hurcolja az elevennek gondolt gazdáját, ki lélektelen marad le lováról. Ama zászlóaljbeliek összegyűlnek szent ereklyéjük, zászlójuk körül, amellet szívreható beszédet tart egyikőjük, és azzal végzi: „nem! Ezen szent ereklye ne legyen cudaré, összetéjük, és ki-ki visz belőle egy darabot emlékül, ez alatt küzdöttünk, ez alatt nem halhattunk meg, hanem aki darabját elviszi, azt holtakor koporsójában feje alá tétesse!” Az elérzékenyültségnek több ily nemei, kardoknak összetörése, puskáknak hasznavehetlenné tétele, és más ilyek számtalaniai voltak láthatók. Azután következtek a szökések, melyeket még az örökös oroszok sem látszottak rosszallani, bátrabbakat közölünk feltartóztatás, sőt kérdéstétel nélkül őrszemeik ki- és elbocsátották.

⁷⁵ Nagysándor József (1803–1849): vezérőrnagy. *Bona* 2015. 137. o.

⁷⁶ 1849. augusztus 2-i debreceni ütközetben Nagysándor József tábornok vereséget szenvedett az orosz csapatoktól. *Bona* 2015. 370. o.

⁷⁷ Aulich Lajos (1793–1849): vezérőrnagy és hadügyminiszter is volt. *Bona* 2015. 109. o.

⁷⁸ Görgői és toporci Görgei (1848-ig Görgey) Artur (1818–1916): vezérőrnagy és hadügyminiszter is volt. 1849. május 22-én altábornaggyá nevezték ki, de visszautasította. *Bona* 2015. 121–123. o.

⁷⁹ A helyes dátum: augusztus 9.

⁸⁰ Kossuth Lajos (1802–1894): kormányzó-elnök.

⁸¹ Kossuth Aradról nem Világos felé folytatta útját, hanem Lugos irányába és Orsovánál hagyta el az országot.

August 14–15. Kisjenőn,
august 16–18-ig Sarkadon,
august 19–20-ig Gyulán időztünk. Itt a tisztek kardjai Rüdiger⁸² orosz tábornok szállásán a Wenckheim palotában letétettek, és így attól is megfosztva, a reménység jobb kilátásra, és azon álhirnek megvalósulására, ami köztünk terjedezett, hogy az orosz seregnél leszünk alkalmazva, örökre elenyészett.

August 21. Mácsára,

august 22. Arad alá érkeztünk. Itt is, ott is táboroztunk, de Aradnál voltak némelyek, kik élelmezés végett a városba mentek, azok ottan elfogattak, és a már előre kiszemelt helyeken fogva tartattak, honnan sokan a következő napokon mint közemberek a sorkatonasághoz soroztattak, mások Temesvárra hurcoltattak, holott a felbőszített lakosság által a leggyalázatosban csúfoltattak, kövekkel hajigáltattak, szóval a legnagyobb durvaságot követték el rajtuk úgy, hogy egyedül a sorkatonaság jelenléte mentette meg pusztá életüket.

Augustus 23. egy vasárnap nagy menettel szállítottunk mi a táborban maradottak az aradi várba. Kocsiainkat a vár előtt kelle hagyni. Szerencsés volt, ki poggyászát magával vitte, mert a várból többé azért nem jöhetett. Sokaké ellopott. Voltak olyanok, kiknek nem maradt rajtok valónál egyebük. Néhány nap múlva kocsiainkat, lovainkat a várudvarra beparancsolták, hogy azokon még néhány nap legelessük szemeinket, és elmondhassuk egymásnak, hogy azok a miéink voltak. De tán ötödnapra mind lefoglaltattak szemünk előtt elárvereztettek. Mily elkeseredés!

Később szigorú parancs következtében a nálunk volt magyar bankjegyektől fosztattunk meg, és azok szemünk láttára a vár udvarán égettettek el egy nagy határban.

Tábornokaink legelőbb kikérdeztettek, mint felségárulók halálra ítéltettek; ítéleteik október 5. reggeli 8 órakor lett kihirdetve: október 6-án pedig – azon napon, melyen az előtti évben Gr[óf] Latour⁸³ cs[ászári] hadügyminiszter Bécsben egy lámpaszoborra húzatott, mintegy áldozatul annak fekete lelkéért 4 tábornokunk golyó, 9 pedig kötél által végeztetett ki.

Azon reggel, midőn tábornokaink kivégeztettek, reggeli 6 órától 9 óráig, míg a gyilkolás bevégezve lőn, 6 hatfontos ágyú a bástyáról űrlakainkra – nem is kell mondani, hogy azokat elhagyni nem volt szabad – volt szegezve, azok meg voltak élesen töltve, és a tűzerek égő kanóccal melljök állítva. Űrlakaink előtt pedig néhány lépésnyire egy osztály katona volt fegyveresen felállítva, és még hogy nagyobb benyomást okozzon reánk, akik annyi csatákban annyi golyóikkal szemközt őket legyőztük, felénk fordítva fegyvereiket golyóra töltötték meg, és ezek is csak akkor távoztak űrlakaink elöl, midőn 9 óra után a várparancsnok őket haza rendelte.

Itt már tehát megkezdett az aljas gyilkosság – de nem is itt, hiszen voltak már előbbi gyilkolások is, de mi azokról a vár falai között csak igen homályosan tudósítottunk, méltán kérdezhetjük magunktól: hol van Gr[óf] Batthyány Lajos,⁸⁴ hol Csányi,⁸⁵ hol báró

⁸² Rüdiger, Fjodor Vasziljevics (1784–1856): orosz tábornok. Pallas Nagylexikon, <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/088/pc008896.html#7>, (A letöltés időpontja: 2018. január 27.)

⁸³ Latour, Theodor Baillet de (1780–1848): tábornok, hadügyminiszter. *Schmidt-Brentano* 2006. 55. o. <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=18890> (A letöltés időpontja: 2018. január 27.).

⁸⁴ Batthyány Lajos gróf (1807–1849): miniszterelnök.

⁸⁵ Csányi László (1790–1849): közlekedésügyi miniszter.

Perényi,⁸⁶ hol vannak számtalan szeretteink, hiszen azok velünk egy és ugyanazon ügyért buzgólkodtak, hiszen azok nem voltak, nem lehettek nálunk bűnösebbek, vagy tán azok nagyobb magyarok voltak, mint mi, inkább megérdemlették a halált, mint mi?! Vagy minket csak azért kímélt meg a kegyetlen bitor a haláltul, mely nekünk is kívánatosb volt, hogy egész életünkben sanyargasson, gyönyörködtesse kaján szemeit a sok hazájában is számkivetésben sanyargatott szerencsétlenül, legyen, kitől a földünk adta kenyeret megtagadhassa, de átkunk már égre hatott.

Tábornokaink és ama kedves martYROK sorsát irigyelve ültünk, szenvedtünk mi többiek a várban novemberig, és ímé hírül vesszük, hogy közülünk ismét 44-en áldozatai lesznek a bős hatalomnak! De a várparancsnok⁸⁷ sokkal emberibb, hogysen azon ítéleteket kihirdettesse, sőt visszaküldi azokat Budára a megjegyzéssel, hisz a császár az újságokban nyilván tudatta, hogy elvesztések (Arquibusiren⁸⁸) többé nem történnek, mire a sok felakasztások, főbelövések helyett 18-16 és kevesebb évi várfogságra elítélés – kegyelem útján – következett. Sokan az elítéltek közül más várakba: Olmütz, Theres[ienstadt], Josef[stadt], Kufstein, Munkács várakba hurcoltattak, a külföldre, gondolván, hogy majd a hazán kívül nem lesz ki ápolja, dolgukat könnyítse azoknak, de abban is csalatkozott a bitor, mindenütt akadtak jószívűek, kiket a szerencsétlenek sorsa szájalomra, jótétre int.

1850. márciusig csaknem mindnyájan kihallgattattunk, mind ugyanazon bűnben marasztaltattunk el. Ítéleteink felolvasása gyakran nevetségre gerjesztő volt, így nálam, elítéltetem 10 évre és ugyanazon ítéletben megkegyelmeztetem 9 évre, másik elítéltetik 18 évre és megkegyelmeztetik 4 évre, – és több ily törpeség adta elő magát az önkény sugallata után, de minek azt elősorolni? Ingert okoz!

Időközben lettek megkegyelmezések. Akik 18 évre elítéltettek 8-10 hó múlva a hirtetés után kegyelem útján kiszabadultak, a nyugalomban voltak 18 hó után, és így én is egyszeri 1852 évben Magyarországon történt utazása alkalmával a császárnak azon év július 24-én megkegyelmeztettem, de nem volt benne köszönet, mert még itthon rokonim házába is rendőrök küldettek minden héten kétszer is megtudni, hogy hol vagyok, és ez 1854 közepéig tartott, tehát fogva nem, de letartóztatva voltam. Több szenvedő társaim még későbbben szabadultak. Volt közöttök olyan is, ki 1857-ben bocsáttatott ki a fogságból.

És mire, az a kérdés? Az éhhalálnak vettettünk martalékul! Hivataloskodni nem engedi az önkény, és így a hazában, szeretett honunkban, hol születünk, melynek tejjével táplálkozunk, melyért és szabadságáért vérünket ontánk, üldöztetve éhen haljunk. Igen is, mert tudja azt az önkény, hogy mi nem lévén az igazság a hazaszeretet ösvényéről eltántoríthatók, az ő céljainak nem szolgálhatunk, szekere farát hazánk paradicsommá átformálására nem tolhatjuk, becsületünkkel az össze nem férhető.

Azonban még egy kérdés forog fenn: hogyan lehet a vádló egyszersmind ítélő bírós, és ítéletvégrehajtó is egy személyben? A törvények azt mondják, hogy senki maga magának bírója nem lehet. Mi más hatalmas által fegyvereztettünk le, vádlónknak mint vádlottak átadattunk, kegyelmet nem reménylhetünk, hanem mint hadifoglyok bűnösöknek,

⁸⁶ Perényi Zsigmond báró (1783–1849): az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja, majd a hétszemélyes tábla elnöke.

⁸⁷ Thun und Hohenstein, Karl Graf von (1803–1876): vezérőrnagy. *Schmidt-Brentano* 2007. 187. o.

⁸⁸ Főbelövés (Arquebuse=puska).

mégpedig felségsértési bűnben elmarasztaltaknak elismertetünk, és magunkat csak men-
teni sem szabad! Hol itt az igazság? Meghalt az! Ó jó királyunk, Mátyás! Őrizkedj ezt
valaha megtudni, mert kétszeresen nehezül a föld sírodra. Vagy hiszen aki egy nemze-
tet leigáz, annak szabad a nemzet fiaival tenni amit akar!? Igen, de az, aki minket bün-
tet, nem igazott le bennünket. Ha az északi medvét tulajdon nagyjai a nemzetnek mézen
be nem csalják, a határon túliak velünk nem bírnak, és akkor, ha mi győzünk, mi követ-
kezik? Máshoz szegődés? Ó, nem! Tudatva jogainkat egész Európával szépen megmarad-
tunk volna bőrünkben. Igen! Ennek kelle megtörténni! De egyetértés nem volt köztünk.
Árulók voltak soraink között, árulók voltak olyanok is, kikre a haza boldogságát bízta,
áruló volt mindenki, aki egy kis polcra vergődött. Görgey fővezér hányszor bizonyítja be,
hogy ő csak magát szerette, hányszor árulta el azokat, kiket vezérelt?

Csudálkozol e hát ő nemzet, hogy ily csapás ért? Légy nyugodt és tűrj! Tűrj pedig
örökké, mert a hatalmas szomszédnak nem tetszik főékedet, mit neki ez előtt három-
száznéhány évvel nagyjaid földet érő bókok között átadtak, visszaadni; de még azt sem
engedi meg, hogy azt visszafoglalni legyen vágyad; márpedig azzal az akarat is át van
adva, tehát neked akaratod sincs! Váz vagy, mit a sors szele csak a madarak elijesztésére
hajtogat ide és tova, ahova a hatalmas szomszédnak tetszik. Nemcsak, hanem még kedves
hazádat, melyet Árpád apád foglalt el számodra, eldarabolja, egy darabot ad a bevándor-
lott németeknek, másikat a szerbeknek, ismét másikat a tótoknak, a rácoknak, az oláhok-
nak; a horvátoknak pedig megparancsolja, hogy tulajdon országot alakítsanak.

És itt ama hatalmas: *divide et vinces.*⁸⁹

Eddig a mostoha idők szülte napló. Jelenben pedig Arany remek versén kell kezdeni:

Szűnj meg panasz! Ne háborogj szív!

Bűnöd csak egy volt – az erény.⁹⁰

Nem háborogni! Nagy öntagadás! Irtsd ki, óh ég ama bús száműzetés 16 éveit és a
sanyarú várfogsági 3 évet emlékeimből, ha tudod, és akkor megszűnik a panasz, habár a
király koronázási ajándékkal és kegydíjjal igyekezett is az elkövetett 20 évi méltatlansá-
got jóvá tenni.

Honában száműzetve lenni, a szegény kegyelem nyújtotta falat száraz kenyeret szem-
rehányások között enni, szemrehányásokkal a közel hozzátartozóitól méltatlanul illetetni,
és mindezeket békével tűrni! Nagy feladat. Ezt a hátralévő élet hullámai sem moshatják le
soha se szomorú visszaemlékezésből.

És a haza mit tesz mindezekért a mérlegbe? Mindeddig semmit.

⁸⁹ Oszd meg és győzől! (lat.)

⁹⁰ Idézet Arany János: *Évek, ti még jövendő évek* című verséből.

BIBLIOGRÁFIA

- Bona* 2000. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000.
- Bona* 2008. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I. k. Budapest, 2008.
- Bona* 2015. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Miskolc, 2015.
- Dér – Hajagos* 2002. *Dér Dezső – Hajagos József* Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai. Megalakulástól 1849. január 4-i kassai vereségig. Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 9. Eger, 2002. https://library.hungaricana.hu/hu/view/HEVM_Fk_09/?pg=223&layout=s (A letöltés időpontja: 2018. október 18.)
- Dér* 2015. *Dér Cs. Dezső*: Az 1848–49-es I. magyar hadtest születése. Budapest, 2015.
- Hermann* 2004. *Hermann Róbert*: Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái. Budapest, 2004.
- Honvédek Könyve 1861. Honvédek Könyve. Történelmi Adattár az 1848/9. évi magyar hadjáratból. Szerk. *Vahot Imre – Gánóczy Flóris*. I–III. k. Pest, 1861.
- Kedves* 1998. *Kedves Gyula*: A 43. honvédszászlóalj. In: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848-1849). Szerk. *Bene János*. Nyíregyháza, 1998. 141–168. o.
- Kedves* 2008. *Kedves Gyula*: A csíki székely határőrök Magyarországon. In: „...si-essünk kedves magyar hazánkot megoltalmazni.” Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken 1848-ban. Szerk. *Csikány Tamás*. VIII. k. Budapest, 2008.
- Kempelen* 1931. *Kempelen Béla*: Magyar főrangú családok. Budapest, 1931.
- Nagy* 1858. *Nagy Iván*: Magyarország családai. Pest, 1858.
- Schmidt-Brentano* 2006. *Schmidt-Brentano, Antonio*: Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815). Österreichisches Staatsarchiv, 2006. <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=18890> (A letöltés időpontja: 2018. október 18.)
- Schmidt-Brentano* 2007. *Schmidt-Brentano, Antonio*: Die k. k. bzw. k. u. k. Generalität 1816–1918. Österreichisches Staatsarchiv, 2007. <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=23130> (A letöltés időpontja: 2018. október 18.)

Ferdinánd Cservenka

THE MEMOIR OF LAJOS KÁLMÁN

(Abstract)

Retired major Lajos Kálmán (1797–?) wrote his memoir based upon the called published in issue 35 of the military journal *A Honvéd* [*The Soldier*] in which the still living staff and senior officers were asked to write their biography. Lajos Kálmán took this assignment in 1870, at the age of 74, and he highlights mainly his participation and actions in the war for independence of 1848–1849. In August and September 1848 he participated in the fights of Szenttamás. Later the Battalion 43 was organized with his contribution in Nyíregyháza, and they marched to Kosice within the frameworks of the Upper-Tisza Corps. After the defeat suffered here (4 January 1849) he worked as a garrison commander in Karcag and Kunmadaras. After the surrender of Szőlös (13 August 1849) he fell in captivity, and was released only in 1852.

Ferdinánd Cservenka

DIE MEMOIREN VON LAJOS KÁLMÁN

(Resümee)

Lajos Kálmán (1797–?), Major im Ruhestand, schrieb auf einen Aufruf in der Ausgabe Nr. 35 der ungarischen militärischen Wochenzeitschrift *A Honvéd* seine Memoiren nieder. Im Aufruf waren die Stabs- und Oberoffiziere aufgerufen worden, ihre Biografie und ihre Tätigkeit niederzuschreiben. Lajos Kálmán widmete sich im Jahr 1870, im Alter von 74 Jahren, dieser Aufgabe und konzentrierte sich dabei insbesondere auf seine Teilnahme am Freiheitskampf von 1848/49 und seine Taten. Im August-September 1848 nahm er an den Kämpfen in Szenttamás (Thomasberg) teil. Später wurde in Nyiregyháza mit seiner Mitwirkung das Bataillon Nr. 43 gegründet, das im Verband des Korps der Oberen Theiß bis unter Kassa (Kaschau) zog. Nach der hier erlittenen Niederlage (4. Januar 1849) war er in Karcag (Engelhausen) und dann in Kunmadaras als Raumkommandant tätig. Nach der Waffenniederlegung von Szőlös (13. August 1849) wurde er gefangengenommen und kam im Jahr 1852 frei.

Ferdinánd Cservenka

LES MÉMOIRES DE LAJOS KÁLMÁN

(Résumé)

Le commandant à la retraite Lajos Kálmán (1797–?) a rédigé ses mémoires en 1870 à l'âge de 74 ans suite à un appel publié dans le 35e numéro de l'hebdomadaire militaire hongrois *A Honvéd* [Le Soldat] qui a invité les officiers supérieurs et généraux toujours en vie à écrire leurs mémoires. Lajos Kálmán parle principalement de son rôle et de ses actions

dans la guerre d'indépendance de 1848–1849. En août et septembre 1848, il a participé aux combats de Szenttamás. Ensuite, il a pris part à la formation du 43e bataillon à Nyíregyháza. Cette unité s'est déployée sous Cassovie au sein du corps d'armée de la Haute-Tisza. Après la défaite du 4 janvier 1849, il fut commandant de place à Karcag et puis à Kunmadaras. Après la reddition de Szőlős (13 août 1849), il fut prisonnier avant d'être libéré en 1852.

Фердинанд Червенка

МЕМУАР ЛАЙОША КАЛМАНА

(Резюме)

Отставной майор Лайош Калман (1797–?) написал свой мемуар под влиянием требования опубликованного в 35-ом выпуске Венгерского военного еженедельника журнала «Гонвед», где призывали бывших ещё живых штабных и старших офицеров к написанию своих биографий и военных деяний. Лайош Калман взялся за эту работу в 1870-ом году в возрасте 74 лет, в первую очередь сосредотачиваясь на своем участии и поступки в борьбе за независимость 1848/49-их годов. Он участвовал в битве у Србобран (ранее назывался Сентомаш) в августе-сентябре 1848-ого года. Позже, при его содействии был сформирован 43-ий батальон в г. Ньиредьхазе, который двинулся до г. Кашша под руководством верхне-тисайского военного корпуса. После потерпевшего здесь поражения (4-ого января 1849-ого года) он был командиром местности г. Карцаг, а затем г. Кунмадараш. После капитуляции у г. Селлеш (13-ого августа 1849-ого года) он был захвачен в плен, откуда был освобожден в 1852-ом году.

—•— Kővári László —•—

ERDÉLY

1848–1849-ben

TARTALOM

	KÖSZÖNTŐ	
HERMANN RÓBERT	Köszöntő Urbán Aladár 90. születésnapjára	3
	TANULMÁNYOK	
HERMANN RÓBERT	A honvéd utászkar megszervezése 1848-ban	7
CSORBA GYÖRGY	A nemzetőrségi zenekarok és zenészek Pest-Budán 1848-ban	53
KEMÉNY KRISZTIÁN	Őfelsége dragonyosezredének „hányattatásai” a magyarországi főhadszíntéren 1848–1849-ben – különös tekintettel az 1849. március 5-i szolnoki ütközetre	77
NÉMETH GYÖRGY	Útlevelhasználat 1848–1849-ben	92
MOLNÁR ANDRÁS	A 47. honvédzászlóalj első parancsnoka, Gyika Jenő honvéddörnagy	133
PÁSZTI LÁSZLÓ	A komáromi erőd helyszínrajza 1849 áprilisában	153
ROSONCZY ILDIKÓ	Egy 1849. augusztus 20-ai Rüdiger-levél előzményei és eredménytelensége	159
ZAKAR PÉTER	Katolikus papok és protestáns lelkészek a kassai cs. kir. hadbírótság előtt 1849–1854	179
	KÖZLEMÉNYEK	
BONA GÁBOR	A honvédsereg első katonaeorvosai	205
KEDVES GYULA	Egy Batthyány relikvia az egykori Aradi Ereklémúzeumból	224
	FORRÁSKÖZLEMÉNYEK	
KOVÁCS ISTVÁN	Wincenty Budzyński (Biberstein) magyarországi küldetése ..	235
SOLYMOSI JÓZSEF	Az északkelet-magyarországi Kazinczy-hadosztály iratai (1849. június 12. – augusztus 25.)	253
SOMOgyi GRÉTA	Gróf Mikó Imre igazoló irata az 1848–1849-es szabadságharc erdélyi eseményeiben játszott szerepéről	312
BALOGH MÁTÉ	Egy besorozott honvéd főhadnagy naplója. Szilvássy Márton feljegyzései hadifogságról, seregrebéli szolgálatról (1849. augusztus 28. – 1850. április 12.)	332
CSERVENKA FERDINÁND	Kálmán Lajos emlékirata	362

TABLE OF CONTENTS

	GREETING	
RÓBERT HERMANN	Greeting Aladár Urbán on his 90 th Birthday	3
	RESEARCH PAPERS	
HERMANN RÓBERT	The Organization of the Pioneer Staff of the Hungarian Home Defence Forces in 1848	7
GYÖRGY CSORBA	The Orchestras and Musicians of the Hungarian National Guard in Pest-Buda, 1848	53
KRISZTIÁN KEMÉNY	The “Adversities” of His Majesties Dragoon Regiment in the Main Battlefield of Hungary in 1848–1849 (Mainly Focusing on the Battle of 5 th March 1849, Szolnok)	77
GYÖRGY NÉMETH	Passport Use in 1848–1849	92
MOLNÁR ANDRÁS	The First Commander of Home Defence Forces Battalion 47, major Jenő Gyika	133
LÁSZLÓ PÁSZTI	The Ground Plan of the Fortress of Komárom in April 1848 ..	152
ILDIKÓ ROSONCZY	The Antecedents and Failure of a Letter by Rüdiger of 20 th August 1849	159
PÉTER ZAKAR	Catholic Priests and Protestant Pastors in front of the royal and imperial court-martial in 1849–1854	179
	PUBLICATIONS	
GÁBOR BONA	The First Medical Officers of the Hungarian Home Defence Forces	205
GYULA KEDVES	A Batthyány-relic from the used-to-be Arad Museum of Relics	224
	SOURCE PUBLICATIONS	
ISTVÁN KOVÁCS	The Mission of Wincenty Budzyński (Biberstein) in Hungary	235
JÓZSEF SOLYMOSI	The Records of the Kazinczy Division of North-Eastern Hungary (12 th June–25 th August 1849)	253
GRÉTA SOMOGYI	The Justification Document of Count Imre Mikó about his Role in the Events of Transylvania of the War for Independence of 1849–1849	312
MÁTÉ BALOGH	The Diary of a Conscripted First Lieutenant of the Hungarian Home Defence Forces Márton Szilvássy’s Memoires about Captivity and Service in a Conscripted Regiment (28 th August 1849–12 th April 1850)	332
FERDINÁND CSERVENKA	The Memoir of Lajos Kálmán	362

INHALT

	FESTSCHRIFT	
RÓBERT HERMANN	Festschrift zum 90. Geburtstag von Aladár Urbán	3
	STUDIEN	
RÓBERT HERMANN	Die Organisation der Honvéd-Pioniertruppe im Jahr 1848	7
GYÖRGY CSORBA	Die Orchester und Musiker der Nationalgarde in Pest-Buda (Ofen) im Jahr 1848	53
KRISZTIÁN KEMÉNY	Das „schwere Schicksal“ des Dragonerregiments seiner Majestät auf dem Hauptkriegsschauplatz in Ungarn in den Jahren 1849–1849 – mit besonderem Blick auf die Schlacht bei Szolnok (Sollnock) am 5. März 1849	77
GYÖRGY NÉMETH	Reisepassverwendung in den Jahren 1848–1849	92
ANDRÁS MOLNÁR	Der erste Kommandant des 47. Honvéd-Bataillons, Honvéd- Major Jenő Gyika	133
LÁSZLÓ PÁSZTI	Die Lageskizze der Festung von Komárom (Komorn) im April 1849	152
ILDIKÓ ROSONCZY	Die Vorgeschichte und Erfolglosigkeit eines Rüdiger-Briefs vom 20. August 1849	159
PÉTER ZAKAR	Katholische Priester und protestantische Geistliche vor dem k. k. Kriegsgericht zu Kassa (Kaschau) in den Jahren 1849–1854	179
	MITTEILUNGEN	
GÁBOR BONA	Die ersten Militärärzte der Honvéd-Armee	205
GYULA KEDVES	Eine Batthyány-Reliquie aus dem einstigen Reliquienmuseum in Arad	224
	QUELLENPUBLIKATIONEN	
ISTVÁN KOVÁCS	Die Entsendung von Wincenty Budzyński (Biberstein) nach Ungarn	235
JÓZSEF SOLYMOSI	Die Schriften der Kazinczy-Division in Nordostungarn (12. Juni – 25. August 1849)	253
GRÉTA SOMOGYI	Das Bestätigungsschreiben von Graf Imre Mikó über seine Rolle in den Ereignissen des Freiheitskampfes von 1848–1849 in Siebenbürgen	312
MÁTÉ BALOGH	Tagebuch eines rekrutierten Honvéd-Oberleutnants. Die Aufzeichnungen von Márton Szilvásy über die Kriegsgefangenschaft und seinen Dienst im Linienregiment (28. August 1849 – 12. April 1850)	332
FERDINÁND CSERVENKA	Die Memoiren von Lajos Kálmán	362

TABLE DES MATIÈRES

	HOMMAGE	
RÓBERT HERMANN	Hommage à Aladár Urbán à l'occasion de ses 90 ans	3
	ÉTUDES	
RÓBERT HERMANN	L'organisation du corps du génie de l'armée hongroise en 1848	7
GYÖRGY CSORBA	Les orchestres et les musiciens de la garde nationale à Pest-Buda en 1848	53
KRISZTIÁN KEMÉNY	Les « vicissitudes » du régiment de dragons de sa Majesté sur le théâtre principal des opérations de Hongrie en 1848–1849, en particulier dans la bataille de Szolnok du 5 mars 1849	77
GYÖRGY NÉMETH	Utilisation de passeports en 1848–1849	92
ANDRÁS MOLNÁR	Jenő Gyika, le premier commandant du 47 ^e bataillon de l'armée hongroise	133
LÁSZLÓ PÁSZTI	Le plan des fortifications de Komárom en avril 1849	152
ILDIKÓ ROSONCZY	Le contexte d'un courrier du 20 août 1849 de Rüdiger qui est resté sans effet	159
PÉTER ZAKAR	Des prêtres catholiques et des pasteurs devant le tribunal militaire impérial-royal de Cassovie, 1849–1854	179
	PUBLICATIONS	
GÁBOR BONA	Les premiers médecins militaires de l'armée hongroise	205
GYULA KEDVES	Une relique de Batthyány issue de l'ancien Musée des Reliques d'Arad	224
	PUBLICATIONS DE SOURCE	
ISTVÁN KOVÁCS	La mission de Wincenty Budzyński (Biberstein) en Hongrie	235
JÓZSEF SOLYMOSI	Les documents de la division Kazinczy du Nord-Est de la Hongrie (12 juin – 25 août 1849)	253
GRÉTA SOMOGYI	Une justification rédigée par le comte Imre Mikó concernant son rôle dans les événements transylvaniens de la guerre d'indépendance de 1848–1849	312
MÁTÉ BALOGH	Le journal d'un lieutenant enrôlé de force. Les notes de Márton Szilvássy sur sa captivité et son service dans un régiment de ligne (28 août 1849 – 12 avril 1850)	332
FERDINÁND CSERVENKA	Les mémoires de Lajos Kálmán	362

СОДЕРЖАНИЕ

	ПРИВЕТСТВИЕ	
РОБЕРТ ГЕРМАНН	Приветствие Аладара Урбана Поздравление к 90-летию Аладара Урбана	3
	ИССЛЕДОВАНИЯ	
РОБЕРТ ГЕРМАНН	Организация рядового сапёрского состава в 1848-ом году	7
ДЬЁРДЬ ЧОРБА	Музыкальные оркестры и музыканты национальной гвардии в Пешт-Буде в 1848-ом году	53
КРИСТИАН КЕМЕНЬ	«Скитание» драгунского полка Его Величества на главном театре венгерских военных действий в 1848–1849 гг. (С особым вниманием к битве при Сольноке 5-ого марта 1849 г.)	77
ДЬЁРДЬ НЕМЕТ	Пользование гражданским паспортом в 1848–1849-их гг.	92
АНДРАШ МОЛНАР	Первый командир 47-ого Гонвед батальона – майор Енё Дика	133
ЛАСЛО ПАСТИ	План местности крепости в Комарно в апреле 1849-ого года	152
ИЛДИКО РОЦОНЦИ	Предшествующие события и безуспешность письма Ридигера от 20-ого августа 1849-ого года	159
ПЕТР ЗАКАР	Католические священники и протестантские пастыри перед императорским и королевским военным судом в Кошице с 1849 по 1854-ие годы	179
	ПУБЛИКАЦИИ	
ГАБОР БОНА	Первые военные врачи солдатской армии	205
ДЬЮЛА КЕДВЕШ	Одна реликвия Баттьяни из бывшего Музея реликвий г. Арад	224
	ПУБЛИКАЦИИ ИСТОЧНИКОВ	
ИШТВАН КОВАЧ	Миссия Винсента Будзинского (Биберштейна) в Венгрии	235
ЙОЖЕФ ШОЙМОШИ	Документы северо-восточной венгерской военной дивизии Казинци (с 12-ого июня – по 25-ое августа 1849 г.)	253
ГРЕТА ШОМОДЬИ	Подтверждающий документ о роли в трансильванских событиях графа Имре Мико в борьбе за независимость 1848–1849-их годов	312
МАТЕ БАЛОГ	Дневник одного призванного старшего лейтенанта Записки Мартона Сильваши о военном плену, о службе в военном полку (28-ое августа 1849-ого года – 12-ое апреля 1850-ого года)	332
ФЕРДИНАНД ЧЕРВЕНКА	Мемуар Лайоша Кальмана	362

A HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK KÖZLÉSI SZABÁLYZATA

A *Hadtörténelmi Közlemények* kizárólag a magyar és a magyar hadtörténelemhez kapcsolódó egyetemes hadtörténet körébe tartozó, első közlésnek számító publikációkat közöl 1-1,5 (kivételes esetekben 2) szerzői ív (legfeljebb 80 000 leütés) terjedelemben. A *Hadtörténelmi Közlemények* referált folyóirat, melynek rovataiban csak két független lektor és a folyóirat impresszumában olvasható Szerkesztőbizottság tagjai által jóváhagyott írások jelenhetnek meg. A Szerkesztőség csak névvel, címmel és elérhetőséggel ellátott kéziratokat fogad el, melyeket kérünk a kézirat elején föltüntetni.

A Tanulmányok, Közlemények, Műhely és Forrásközlemények rovatok valamelyikébe szánt íráshoz magyar nyelvű rezümét kérünk csatolni. A képeket, grafikonokat, térkép-vázlatokat külön (számozott, jól azonosítható) fájlokban, 300 DPI felbontásban, lehetőség szerint JPG fájlként mellékeljük.

Recenziók beküldésénél kérjük, hogy a szemlézett könyv teljes címléírását közöljék (szerző, cím, sorozatcím, ha van, megjelenés helye, kiadó, megjelenés éve, oldalszám, ISBN-szám).

A folyóiratban megjelentetendő írásokhoz (a krónikák, könyvszemlék, nekrológok kivételével) bibliográfiát és szükség esetén (külön) rövidítésjegyzéket kérünk csatolni az írás végén.

A jegyzetekben az idézett műveket, forrásokat rövidítve, a szerző (szerkesztő) vezetéknévvel és a megjelenés évszámával kérjük megadni, amit az írás végére helyezett Bibliográfiában kell feloldani, a rövidítés és annak feloldása között Tab. leütés alkalmazandó (pl.: *Farkas* 2012. → *Farkas Katalin*: Perczel Mór az emigrációban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 125. (2012) 1. sz. 41–90. o.).

A *Hadtörténelmi Közlemények*ben kiemelésre a dőlt betűs szedés (kurzíválás, italic), kivételesen a félkövér szedés (bold) szolgál, aláhúzást és ritkítást ne használjanak. Művek, szakirodalmi írások szövegének átvételét idézőjelek közé foglalásuk jelzi, az idézetek egészének kurzív szedéssel való közlését kérjük mellőzni. A főszövegben kurzívval emelik ki a műcímeket, az idegen nyelvű terminus technicusokat így: (*terminus technicus*), és ahogyan a jegyzetekben, úgy a főszövegben is kurzíválják a folyóiratok elnevezését.

A szerző család- és keresztnéve kurzívval szedendő. A keresztnévet mindig ki kell írni, nem kezdőbetűvel rövidíteni (kivétel, ha a címlapon csak kezdőbetű szerepel). A szerző keresztnéve és családnévének sorrendje mindig a nyomtatványon olvashatóval egyezik meg. Társszerzők nevei között nagyködtőjelet kell használni. A szerző(k) neve után mindig kettőspont következzen, kivétel, ha a név genitivusban áll, ekkor az írásjel elmarad (pl. *Erasmii Opera omnia*; *Zrínyi Miklós* Válogatott művei).

A mű címét a jegyzetekben nem kell kurzíválni. Ha a műnek alcíme is van, közéjük pont kerüljön, akkor is, ha az alcím zárójelben van. A cím után, zárójel nélkül következik a kötet szerkesztőjének neve, előtte a Szerk. szócska áll, ha az idézett kötet magyar nyelvű; Ed., ha angol, olasz vagy latin; Éd., ha francia; Hrsg. vagy Hg. (=Herausgeber), ill. hrsg. vagy hg. (= herausgegeben), ha német nyelvű. Több szerkesztővel bíró angol könyvek idézések az Ed. helyett a többes számot jelző Eds. szócska áll. Több szerkesztő esetében azok neve között nagyködtőjelet van (nem vessző).

A kiadás helye, a kiadás éve e sorrendben következnek, közöttük vessző áll. A kiadás helyét mindig eredeti nyelven és teljes egészében ki kell írni (pl. Wien vagy Budapest). A kiadó nevét csak akkor kell megadni, ha az valamilyen szempont miatt feltétlenül szükséges (hely nélkül, csak kiadóval megjelent kötetek, könyvtörténeti tanulmányok stb. esetén) – ekkor a kiadás helye és a kiadás éve közé, vesszővel elválasztva kerül.

Az idézett könyvet magába foglaló könyvsorozat címét a kiadás évét követően zárójelben kérjük. A könyvsorozat szerkesztőjének nevét csak akkor kell megadni, ha a címnegyedben kiemelten szerepel a könyvben.

Folyóiratok esetében a folyóirat kurzívval szedett neve után vessző áll, majd normállal szedve az évfolyam, zárójelben megadva a megjelenés éve, majd a folyóirat száma következik.

Ezután az idézett lapszámok következnek, amelyek után az o. rövidítés áll. Több egymást követő lapra hivatkozás esetén közéjük nagyköjtőjelet kell tenni (33–59. o.), több egymással nem érintkező lapszám esetén ezek közt pont és vessző áll, és az utolsó lapszám után is pont áll (33., 52., 97. o.).

Az évszázadokat – az idézetekben és hivatkozott címekben lévő eltérő változatok kivételével – római számokkal írják.

A jegyzetekben az alábbi rövidítéseket kérjük alkalmazni (másokat nem): vö.: (‘vesd össze’); uo. (‘ugyanott’); Uő: (‘ugyanő’ ez mindig nagybetűvel és kurzívval, mert a szerző nevét helyettesíti, de pont nincs utána); ti. (tudniillik); sz. (szám); ill. (illetve); jegyz. (jegyzet, jegyzetek); pl. (‘például’); stb. (és így tovább); r. (‘recto’); v. (‘verso’); fol. (‘folio’).

A személynevek között a nagyköjtőjelet betűközzel, városok esetében szorosan, azaz betűköz nélkül helyezzük el. Pl.: *Kovács Tibor – Lengyel János*, de Wien–Köln–Bonn.

Internetről levett anyagok esetén kérjük, adják meg a honlap pontos címét és a letöltés dátumát ebben az alakban, pl.: <http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/>; a letöltés időpontja: 2019. január 1.

Hadtörténelmi Közlemények Szerkesztősége